

des partipolitisk. Første halvdel fortæller, hvordan en gruppe forligsvenlige højremænd, anført af C. Hage, H. Trier, Oct. Hansen, Jac. Marstrand m.fl., 1881/82 udskiltes som et særligt »tredje standpunkt« – og hvorledes disse »liberale« efter en overgangsfase 1884-91 etableredes som det forligsfjendtlige (berg-hørupske) Venstres hovedstadsorganisation. De følgende ti fremgangsår er relativt tyndt dækket, men bogen går så igen lidt tættere på den anden omstillingsperiode 1902-08. Gruppen måtte da i flere tempi udskille moderate og »antisocialistiske« elementer, mens den genfandt en position som mindre midterparti mellem det store socialdemokratiske arbejderparti og det snart stabiliserede, næsten jævnstærke borgerlige højreparti – stadig dog lidt nærmere det førstnævnte og derfor naturligt tilsluttet Det radikale Venstres Landsforbund, da dette oprettedes i 1905.

Skildringen bygger på foreningens og et halvt dusin politikeres arkiver, en del trykte erindringer og kildesamlinger m.v. Den følger foreningens debatter og indre liv på generalforsamlings- og bestyrelsesniveau, og det hele sættes fornuftigt og korrekt i forbindelse med brydningerne i det store uensartede Venstreparti samt landspolitikken som helhed, med fastholdelse af de markante skikkelser og miljøer omkring bladredaktionerne, Studentersamfundet m.v. Et pænt og ordentligt skelet – men kød og blod er der mindre af. Som fast linje har bogen naturligvis også kommunalpolitikken. Men ligesom i de ældre fremstillinger – Kaarsteds Rode-biografi alene delvis undtaget – må vi nøjes med kommunalvalgenes alliancestrategier og resultater, mens kampens emner og delingslinjer kun skimtes i omrids. Det er synd, thi netop dette kunne give denne slags politiske lokalhistorie selvstændig værdi. Ja det ville af sig selv føre videre til arbejde med det hidtil slet oplyste hovedspørgsmål om den liberale/radikale bevægelses placering i den historiske udvikling. Der er jo nemlig gode grunde til at betvivle, den hørupske tradition, der uden vaklen videregives i denne bog med samme sikkerhed som på Erik Henningsens berømte maleri (»En hilsen fra de liberale«), – nemlig at bevægelsen udgjorde den ene af de to ideologiske varianter i den brede befolknings samdrægtige mobilisering mod et stivnet og isoleret godsejer- og professorregimente. Thi sandheden var jo, at flertallet af københavnere, derunder den ene (ældre) halvpart af arbejderne, i 80erne var aktive og organiserede højremænd – og at kun og alene den socialdemokratiske arbejderbevægelse formåede at skabe et nyt politisk flertal i hovedstaden (og landets øvrige byer). I sig selv formåede liberalismen kun lidt i denne dragekamp, og man kan nok ikke foreklare hverken dens fremkomst eller dens forvandling til en del af det nye radikale Venstre på noget andet grundlag.

Niels Thomsen

NYESTE TID

ERIK NØRGAARD: Drømmen om verdensrevolutionen. Komintern og de revolutionære søfolk, 186 s. Truslen om Krig. Komintern, folkefront og 5. kolonne, 216 s. Krigen før krigen. Wollweber-organisationen og skibssabotagerne, 168 s. Krig og slutspil. Gestapo og det danske politi mod Kominterns »bombefolk«. 252 s. Lyngø, Bogan, 1985 og 1986. 192 kr. pr. bind.

Erik Nørgaards (EN) værk om Kommunistisk Internationales (KI) til dels halv- og til dels helillegale aktiviteter blandt sømænd og havnearbejdere i mellemkrigs-tiden omhandler et emne, der kun er meget lidt udforsket. Men store dele af det nu fremlagte materiale har EN allerede tidligere offentliggjort med bøgerne »Revolutionen der udeblev« og »Den usynlige krig« (begge udkommet i 1975).

Forfatterens egentlige emne er KI's opbygning af et internationalt arbejde blandt søfolk og havnearbejdere, af sømandsklubber i større havnebyer verden over og af Havnearbejdernes og Søfolkernes Internationale (ISH), og dette organisatoriske apparats rolle især i 1930'ernes antifascistiske kamp. EN opruller en vældig mosaik af begivenheder og et meget omfattende persongalleri. Men blandt de skildrede politiske funktionærer og aktivister indtager den danske søfyrbøder Richard Jensen og den tyske rigsdagsmand Ernst Wollweber de afgørende roller. Kronologisk strækker værket sig fra 1919 til 1985 med hovedvægten på tiden mellem 1933 og 1941. Efter Hitler-fascismens etablering spillede søfolk og havnearbejdere en aktiv rolle i transporten af illegalt materiale til Tyskland, i opretholdelsen af forbindelseslinier mellem eksilet og illegale modstandsfolk i Tyskland og i ind- og uds muglingen af kurerer og instruktører. I disse aktiviteter indtog København i de første år efter 1933 en vis plads, idet ISH's hovedkvarter blev flyttet hertil fra Hamburg. Som følge af folkefrontpolitikens udvikling og opgøret med KI's sekteriske faglige politik, der havde manifesteret sig i organisatoriske brud med den reformistisk dominerede enhedsfagbevægelse, mistede ISH i midten af 1930'erne sin betydning og blev ligesom Røde Fagforenings Internationale nedlagt. Dele af det gamle sømandsapparat fik dog i de efterfølgende år nye opgaver. Dels indgik blandt andre Richard Jensen i organiseringen af våbensmugling til republikanerne i den spanske borgerkrig, dels dannedes en sabotageorganisation, der i Nordeuropa fik Ernst Wollweber som leder. Målet for sabotagen var især tyske men også skibe af andre nationaliteter. Attentatet mod to spanske trawlere i Frederikshavn i 1938 var en af organisationens aktioner. I forbindelse med angrebet på USSR omtalte den nazistiske propaganda direkte denne sabotagevirksomhed under henvisning til, at den blev styret fra Moskva. På dette tidspunkt var den såkaldte Wollweber-organisation imidlertid næsten fuldstændigt sprængt. Ernst Wollweber selv og nogle af hans medarbejdere var blevet anholdt i Sverige. Den centrale hollandske forbindelsesmand blev arresteret af det danske politi i København og overgivet til Gestapo. Selve den »danske forbindelse« blev gennem et nært samarbejde mellem dansk politi og Gestapo i første halvdel af 1941 afsløret og siden stillet for retten og dømt i retssagen mod de såkaldte bombefolk fra Frederikshavn.

EN's fremstilling begrænser sig – desværre – ikke til udredning af dette hovedemne. Der er indflettet andre emner som mordet på Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht, Richard Sorges mission som KI-instruktør i Danmark i slutningen af 1920'erne og hans videre skæbne, Aksel Larsens vej til formandspos-ten i DKP, KI's Vestbureau, Hitlerflygtningene i Danmark, et kærlighedsforhold mellem en tysk kvinde og en af ISH's ledende funktionærer, processerne i Moskva, Arne Munch Petersens skæbne, modsætningen mellem Richard Jensen og Aksel Larsen, DKP's reaktion på attentatet i Frederikshavn, mordet på Trotzky, Carl Madsens eksklusion af DKP og Preben Møller Hansen og indvielsen af en Lenin-statue på Sømændenes Forbunds højskole i 1985. Så længe disse sidehistorier knytter sig til fremstillingens egentlige emne, er de med til at kaste lys over sider af de politiske aktiviteter og det politiske miljø, som EN

skildrer. Men alt for ofte mister han den røde tråd, hvilket understreger behovet for en langt strammere afgrænsning og strukturering af stoffet. Dertil kommer, at EN's mere generelle betragtninger om den politiske udvikling i den behandlede periode og den danske og internationale arbejderbevægelse er præget af en meget begrænset indsigt i og mangel på kendskab til den aktuelle videnskabelige litteratur.

Grundstammen i fremstillingens kildemateriale er EN's samtaler med nogle af de danske aktører med tilknytning til ISH-apparatet og Wollweber-organisationen, akter fra svensk og dansk politi, retssagen mod »bombefolkene« og ikke mindst Richard Krebs' selvbiografiske skrift »Ud af mørket« (udkommet i USA i 1941 og på dansk i 1945). Uden at være ukritisk overfor de politiske funktionærers og aktivisters beretninger, yder EN disse personer en påskønnelsesværdig loyalitet. Han tydeliggør – uden at der her skal gives en bedømmelse af disse menneskers handlinger – at de ud fra en oprigtig overbevisning gik ind i aktiviteter mod fascismen, selv om de dermed bragte sig i konflikt med både det danske retsvæsen og også det parti de var medlem af. En væsentlig plads indtager – med rette – materialet fra svensk og dansk politis efterforskning af Wollweber-organisationen. Som noget nyt i forhold til bøgerne fra 1975 fremlægger EN et centralt materiale fra retssagen mod de danske »bombefolk«. Her dokumenteres et samarbejde mellem danske myndigheder og Gestapo, der kaster nyt lys over et beskæmmende kapitel i dansk retshistorie. Der mangler dog en mere kritisk bedømmelse af dette materiale, der fremlægges med et skær af pålidelighed som nok kan diskuteres. Problematisk er – på trods af EN's egne forbehold – inddragelsen af »Ud af mørket«. Richard Krebs var som propagandaleder i Hamburgs havn funktionær i ISH. Han havde uden tvivl en vis indsigt i KI's sømandsarbejde og i denne forbindelse kaster hans skildring også noget lys over dette emne. Men bogen er en yderst tvivlsom kilde, når Krebs hævder af have haft primær viden om alle mulige andre sider af det tyske kommunistpartis og KI's virke. Alligevel gengiver EN – især i værkets to første bind – lange passager fra Krebs' skrift, der ikke direkte knytter sig til ISH og KI's sømandsarbejde. For eksempel bruger EN Krebs' skildring af den fascistiske terror i Hamburg i forår 1933 og forholdene i fængsler og koncentrationslejre. Der findes imidlertid kildemæssigt langt sikrere undersøgelser herom, som EN ikke har inddraget. På samme måde gengiver EN Krebs' dramatiske beretning om hans påståede overværelse af anholdelsen af John Schehr, der overtog vigtige politiske funktioner i det tyske kommunistparti efter formanden, Ernst Thälmanns anholdelse. Selv om EN selv har kritiske anmærkninger til denne »historie«, har han ikke læst Herbert Wehners erindringer, der indeholder de relevante og ret så nøjagtige oplysninger om denne hændelse. Et vigtigt korrektiv til dele af Krebs' fremstilling fremlægger EN selv med offentliggørelsen af dagbogsoptegnelser fra den kvinde, hvis forhold til en ISH-funktionær som nævnt udgør en af EN's sidehistorier.

Formålet med værket om KI's illegale virke er ifølge EN at behandle et tema, »der ellers i historieskrivningen er blevet overset, undervurderet eller forvansket«. Man kan kun være enig i, at emnet er meget lidt undersøgt, og til dels lykkes det også for EN at fremlægge relevante oplysninger om sider af KI's virke. Men meget er fortsat baseret på gisninger og et utilstrækkeligt kildemateriale. Inddragelsen af de mange sidehistorier er desuden med til at forvanske dele af fremstillingens egentlige emne. En væsentlig indvending må rettes mod EN's forsøg på at gøre København til »hovedcentret for den illegale virksomhed«. Her

sammenblander EN KPDs og KIs aktiviteter. Selv om København i starten af 1933 nok var tiltænkt en central rolle i det tyske kommunistpartis virke, så blev disse planer allerede ændret i løbet af forår 1933. Organisatoriske støttepunkter i den antifascistiske kamp fandtes ikke kun i København, men nok så meget i byer som Prag og Paris. Heller ikke Wollweber-organisationen havde sit hovedsæde i København. Af materiale – som EN ellers har kendskab til – i landsretssagfører Carl Madsens arkiv fremgår det blandt andet af Wollwebers egen beretning til partiarkivet i DDR, at aktiviteterne i anden halvdel af 1930'erne ikke havde deres centrum i København men i Oslo, hvorfra der gik forbindelseslinier til medarbejdere i Norge, Sverige, København, Holland og andre lande. Både i relation hertil og i tilknytning til en række af fremstillingens sidehistorier fører EN's ubestridelige sans for en »god historie« ham på glatis. Dermed kommer han til dels til at spænde ben for de ellers udmærkede intentioner bag værket. Bøgerne udmærker sig ved et imponerende illustrationsmateriale, der i sig selv formidler indtryk af fremstillingens emne.

Hans Uwe Petersen

Magt & masser. Redigeret af KARL CHRISTIAN LAMMERS. Kbh., Akademisk Forlag, 1985. 219 s. 95 kr.

Bogen indeholder artikler om regimerne i Italien 1922-43 (Thorsten Borring Olesen og Nils Arne Sørensen), Tyskland 1933-45 (Karl Chr. Lammers) og Østrig 1933-38 (John T. Lauridsen). De går tilbage til oplæg fremlagt på et fascismeseminar i Århus i 1983. Hertil er føjet en indledning af Lammers om mellemkrigstiden som fascismens epoke og diktaturets tidsalder, rummende også en diskussion af årsagerne til det demokratiske systems større modstandskraft over for disse kræfter i Danmark.

Oversigterne vedrørende de tre behandlede lande redegør temmelig detaljeret for gangen i opbygningen af de autoritære eller fascistiske styre, således at de kan tjene som introduktion for den forholdsvis forudsætningsløse, omend det også forekommer, at væsentlige begivenheder forudsættes bekendt (Matteotti-krisen i Italien). Bogens egentlige formål er dog at bidrage til en begrebsmæssig afklaring samt diskussion af de behandlede styres karakter. Forfatterne er enige om at skelne mellem autoritære regimer og fascistiske, idet udspringet af en massebevægelse ses som en afgørende forudsætning for de sidste. Forfatterne til afsnittene om de efter denne definition egentlige fascistiske styre i Italien og Tyskland er desuden enige om at søge de specifikt fascistiske karakteristika i formen for magtudøvelsen. Men ellers er tilgangen ret så forskellig.

Massebevægelsen kommer mest til sin ret hos Borring Olesen og Sørensen, der redegør for den klasse- og erfaringsmæssige baggrund for dens fremvækst samt for forskelligheden af de visioner, der trivedes inden for bevægelsens rammer. Det fremhæves, at den italienske fascisme som regime udøvede sin magt gennem det statslige apparat, ikke gennem partiet, der tværtimod pacificeredes. Da den fascistiske stat således er traditionel i sit indhold, kan fascismens originalitet ikke søges andre steder end i den ydre form. Således finder forfatterne det særlige ved den fascistiske politikform i dennes satsen på befolkningens passive inddragelse i »politikudøvelsen« ved hjælp af masseorganisationer, medier, manifestationer